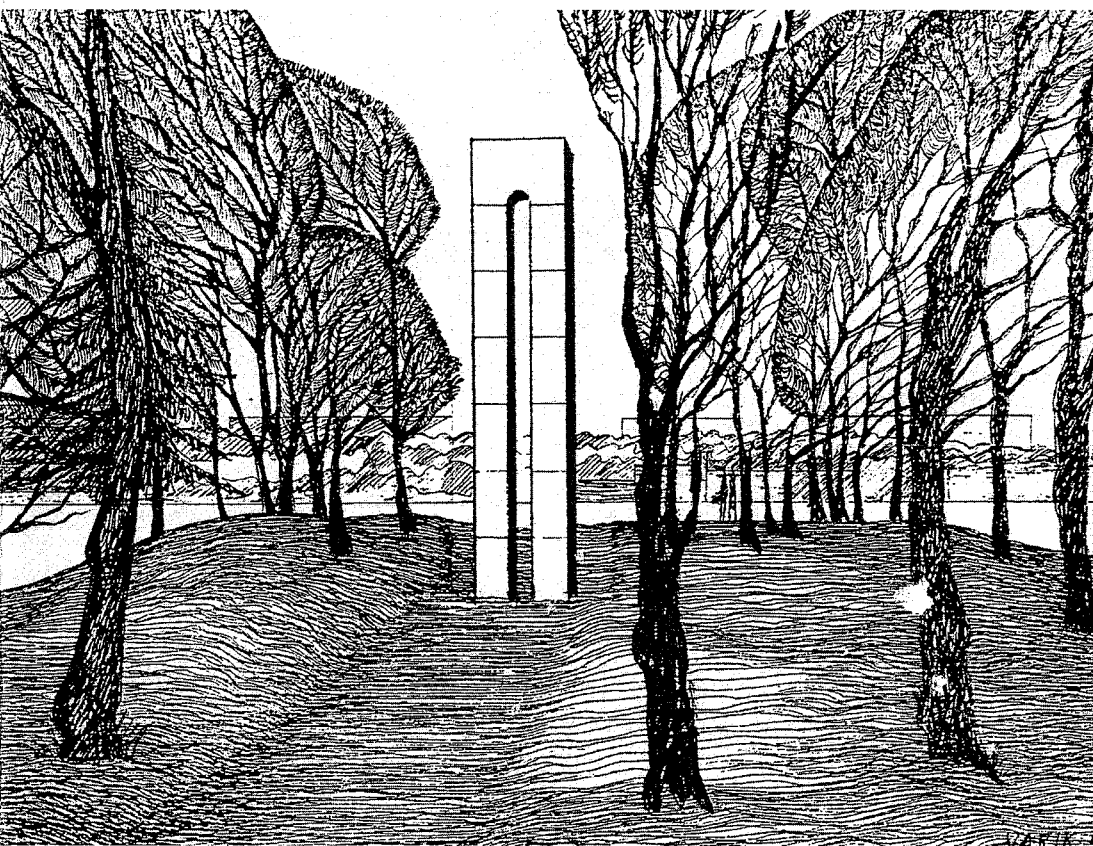

En lycklig syntes

*Esterna 50 år
i Sverige*

Åhléns affärsidé

Åhléns ska som varuhus vara den bästa marknadsplatsen
- till nytta och glädje för vanligt folk

Kännetecknen:

- Glädje och engagemang
- Kvalitet och bra pris
- Nyttä och affärsmannaskap

Det är nära till Åhléns

Det finns 73 Åhlénsvaruhus på ett 60-tal orter över hela Sverige - från Boden i norr till Ystad i söder.

Som den bästa marknadsplatsen ligger de flesta Åhléns-varuhusen mitt i stan - där det är trevligt att gå och handla, och där många människor arbetar och bor.

Sedan 1964 är *Åhléns City* etablerat på Klarabergsgatan, mitt i Stockholms kommersiella centrum.

Varje dag besöks varuhuset av ca 50 000 kunder. Med en säljyta på ca 20 000 m² står Åhléns City för ca 20% av Åhléns ABs totala årsförsäljning som är ca 3,6 miljarder kronor (exkl. moms).

Åhléns har drygt sex tusen medarbetare över hela Sverige. Alla har som sin viktigaste uppgift att sälja och ge service till våra kunder.

VÄLKOMMEN!

Åhléns AB 164 83 Stockholm

En lycklig syntes

Esterna 50 år

i Sverige

Omslagsbild: Frihetens Port. Ester och estlandssvenskar 50 år i Sverige 1944 - 1994.
Tuschteckning av M. Varik.

Vandringsutställningen En lycklig syntes Esterna 50 år i Sverige

Bildresearch: Arvo Luik, Ilmar Vaher

Ateljéarbeten: Arvo Luik

Fotoarbeten: Ilmar Vaher

Katalogomslag: Arvo Luik

Katalogredigering: Elin Nömmik

Affisch: Enno Hallek

Annonser: Karin Raiend

Turné: Arvo Luik

Projektledare: Mai Raud - Pähn

Utgivare: Kommittén "50 år i Sverige" / Estniska Kulturarkivet

ISBN 91 - 630 - 2854 - 9

Tryckt av: Repro Print, Stockholm 1994

Sättningar: Sten Lindgrens Grafiska

Layout: Modin Swedin

*Ett varmt tack till Baltiska Arkivet, Estniska Dagbladet, Kulturföreningen
Svenska Odlingens Vänner, Marinmuseet i Karlskrona, Holmerts fotoarkiv,
Ruho Tippos fotoarkiv, fotograferna Rein Välme, Rein Liiv, Karl Otto
Strandberg och Vaho Eier, dr. Ilja Pähn, författaren Karin Saarsen
och många fler för värdefullt bildmaterial.*

Innehåll

Förord sid 7

Ingrid Segerstedt Wiberg

Vid frihetens port hösten 1944 sid 9

Mai Raud - Pähn

Om Esterna i Sverige sid 15

Sven Alur Reinans

*Vitalitet och bredd -
den estniska kulturen i exil sid 21*

Arvo Mägi

En lycklig syntes sid 27

Leelo Pukk

Förord

Denna till det yttre anspråkslösa skrift rymmer en stor och mäktig berättelse. Den om många tusen människor som vägrat att låta sig underkuvas.

Medan vi i Sverige mot slutet av kriget gjorde förberedelser för fredens ankomst, förberedde sig på andra sidan Östersjön ester för flyktens alla påfrestningar. De kom över det stormpiskade vattnet i höstmörkret 1944 i illa rustade, överfyllda och läckande båtar. Många av dem var åldriga, andra handikappade av sjukdom, bland dem fanns barn i alla åldrar. Många nådde aldrig fram, havet tog eller ryssarna sköt dem. Fyllda av skräckens minnen, trötta och utblottade kom de fram efter sina svåra strapatser. Sin fattigdom och ångest bar de i stolt tystnad.

Så snart flyktningarna kände sig fria började de sin vakthållning kring den egna kulturen. Från Sverige sände de en strid ström av estnisk litteratur ut i världen. Så höll exilesterna det egna språket vid liv. De förnyade det också. De tog upp sina danser, sin sköna gymnastik och vi fick lyssna till deras körsånger.

Vi svenskar är dem också tack skyldiga för att de genom sin flit och kunnighet hjälpte oss att bygga ut Sverige till ett välmående industri-land. Många av flyktningarnas barn och barnbarn vill stanna i Sverige, andra drömmer om återkomsten till sitt gamla hemland. Landsflykten har banat väg för vänskapsband mellan ester och svenskar. Östersjön kan nu på allvar bli ett fredens hav med livliga förbindelser mellan de två folken. De har lärt känna varandra i livets alla skeden. Därmed har grunden lagts för en framtid som börjar ta form.

Ingrid Segerstedt Wiberg

Estland 1939 - 1944 Bakgrunden i korta drag

1939

23 augusti Sovjetunionen och Tyskland sluter en ickeangreppspakt, s.k. Molotov - Ribbentrop - pakt i vars hemliga tilläggsprotokoll Östeuropa delas i intressesfärer. Sovjetunionen får fria händer i Finland, Estland, Lettland och Litauen, Tyskland i Polen.

28 augusti

Sovjetunionen kräver militära baser längs Estlands nord- och västkust och öarna. Den tyska minoriteten i Estland (ca 16.000 personer) börjar utvandra till Tyskland.

1940

15 maj Flera öar med estlandssvensk befolkning tas i besittning av sovjetstyrkor. Befolkningen evakueras.

17 juni Sovjetiska styrkor besätter Estland.

21 juni Marionettregering och sovjetvänligt parlament installeras.

juli - augusti Politiker, militärer och andra ledande myndighetspersoner arresteras och deporteras till Sovjetunionen.

6 augusti Estland ansluts till Sovjet.

17 oktober 110 Rågöbor får utresetillstånd till Sverige.

1941

14 juni Massdeportation av befolkningen (ca 10.000) till Sibirien.

22 juni Tyskland angriper Sovjetunionen.

sommaren Tyska styrkor besätter Estland. Judar och sovjetsympatisörer flyr till Sovjet.

1942 - 1943

Baltikum är en del av nazi-tyskt "Ostland". Kvarvarande judar utrotas. Tyskarna sätter upp estniska förband i tysk uniform. Flera tusen estniska män flyr till Finland.

1944

februari Striderna mellan sovjetiska och tyska styrkor når Estlands gränser.

9 mars Tallinn bombas av sovjetiskt flyg. 40.000 blir hemlösa.

juli Häftiga strider rasar i nordöstra Estland.

sommaren 9 båttransporter anordnas för ca 3.300 estlandssvenskar till Sverige. Tusentals estländare flyr i egna båtar.

25 augusti Tartu erövrar av sovjetiska styrkor.

22 september Tallinn erövrar av sovjetiska styrkor. Tiotusentals människor flyr till Sverige eller Tyskland. Estlands sovjetisering börjar.

Vid frihetens port hösten 1944

Mai Raud-Pähn

Sverigeesternas Representation och dess Kulturarkiv har under årens lopp samlat in minnesanteckningar, fotografier och dokument för att kartlägga de estniska flyktingarnas ankomst till och mottagande i Sverige. Materialet skildrar också i hög grad svensk nutidshistoria - den svenska humaniteten i andra världskrigets skugga.

När de sovjetiska trupperna vällde in över Baltikum hösten 1944 hade de baltiska folken ett års sovjetiskt skräckvälde och därefter tre år av nazi-tysk ockupation bakom sig.

Den 22 september 1944 intog Sovjets Röda armé Estlands huvudstad Tallinn efter den flyende tyska armén. Med kuslig klarhet stod sanningen klar för många. Nu väntade en ny, grym ockupation. Många familjer insåg att Sibirien skulle komma att bli nästa vistelseort för dem om de stannade i sitt land. Hellre då lämna hus och hem för en chans att få leva fritt någon annanstans.

Hoppet stod i första hand till det neutrala Sverige. Trots att tyskarna försökte stoppa flyktingarna - enligt order skulle befolkningen skickas till Tyskland - smög natt efter natt illa rustade båtar iväg över Östersjön mot Sverige. Segelbåtar, motorbåtar, roddbåtar med inmonterade bilmotorer, bogserbåtar, livräddningsbåtar - allt som flöt togs i bruk.

Ingen vet hur många som aldrig nådde Sveriges kust. Siffran 3 000 har nämnts. De flesta farkosterna var överlastade. I höststormarna fick många motorstopp. Några blev beskjutna av både ryssar och tyskar, t o m sänkta. För de lyckosamma, de som räddade sig över till Sverige, blev den hårda överfarten en fruktansvärd upplevelse, för alltid inristad i minnet.

Den massiva flyktingvågen över Östersjön kom som en överraskning för Sverige, som visserligen tidigare tagit emot danska och norska

flyktingar liksom finska barn. De svenska myndigheterna insåg genast att här krävdes en aktiv insats. Flottans örlogsfartyg höll utkik och patrullerade utanför den svenska kusten medan bevakningsbåtar ryckte ut och försökte lotsa flyktingarnas småbåtar in mellan bränningarna.

Den 1 november 1944 hade 11 000 flyktingar tagits om hand av Kustartilleriet i yttersta havsbandet i Stockholms skärgård, från Landsort i söder till Arholma i norr. Samtidigt hade Gotland passerats av ungefär 8 500 flyktingar, som undan för undan samlats upp i läger i Fårösund och Slite och transporterades vidare till fastlandet.

Vid Svenska Högarna bröts en båt ned av den grova sjön och passagerarna omkom inför ögonen på fyrpersonal och militär. Inget kunde göras för deras räddning. Ingen båt kunde sättas ut. Någon tid därefter bärgades liket av en ung flicka, med all sannolikhet en av passagerarna i den förolyckade farkosten. Hon fördes till vila på Rådmansö kyrkogård.

En fiskebåt räddades norr om Svenska Stenarna i Roslagen av dåvarande sergeanten på ett kustbevakningsfartyg, Lars Westerlund, och hans besättning. Han styrde in bland de svåra grundbotten och räddade de nödställda från en säker död. För sin insats fick Lars Westerlund en förnämlig medalj.

Flottisten Per Olof Dubois från Nyköping, som tjänstgjorde på jagaren "Gävle" hösten 1944, har fotograferat en dramatisk räddningsaktion då den vattenfyllda båten "Ahti" från Nuckö (Noarootsi) hade nått svenskt farvatten. I den höga sjön lyckades man inte ta alla 51 passagerarna ombord på jagaren utan en ung estnisk skyddskårist drunknade. En strålande höstdag begravdes han på Nynäshamns kyrkogård.

Dubois' bilder har visats bl a på fotoutställningar i Marinmuseet i Karlskrona och Armémuseet i Stockholm.

En av de mest dramatiska räddningsaktionerna genomfördes i Örnsköldsvik 23 september 1944, då M/S Venus efter 60 timmars irrfärd från den finska staden Rauma var nära att krossas mot klipporna. Ombord fanns 842 estniska flyktingar som togs om hand av all räddningspersonal i staden. Tre barn och en man hade dött under färden.

För många var lidandet under överfarten oerhört. Ett ögonvittne berättar t ex att han sett omhändertagna kvinnor som suttit tre dygn till

midjan i vatten och olja i flyktbåten. Pojkar som rott i dygn över vattnet hade handflatorna helt uppslitna. Andra hade svåra brännskador på kroppen från glödheta rör, som de suttit tryckta emot under överfarten. Vid flera tillfällen fick svensk sjukvårdspersonal assistera vid förlösningar och ta hand om mödrar som fött barn under överfärden.

Med de svenska myndigheternas goda minne och risk för livet återvände 40-50 fiskebåtar från Gotland till den estniska kusten för att hämta anhöriga men även politiker och andra prominenta personer. Tre av båtarna kom aldrig tillbaka.

Fyrpersonalen på Gotska Sandön med fyrmästaren Gunnar Hörlin och hustru Fanny i spetsen tog personligen emot 1 050 flyktingar under september och oktober. Deras insatser hyllades i Konserthuset 1984 då de på Sjöfartsverkets vägnar fick motta en hedersadress av esterna.

Att ta hand om tusentals blöta, genomfrusna och sjösjuka människor krävde både materiella resurser och helhjärtade insatser av myndigheter, frivilligorganisationer och enskilda. När strömmen av flyktingar var som störst under september och oktober fanns det i Sverige människor som arbetade dygnet runt. En av dem var landsfiskal Bertil Bonde i Slite vars hem tidvis var som ett stort härbärge - en dag fick man ta hand om 700. Första natten sov de i kyrkan eller i militärtält.

Offerviljan från allmänhetens sida var storartad. Frälsningsarmén, Röda Korset och många kyrkliga samfund ordnade klädinsamlingar och öppnade konton för flyktinghjälpen. En gotlänning berättar att plötsligt fanns det inga lakan kvar i hans hem. Hans mor hade lämnat allt till klädinsamlingen.

Lägerliv

Vid ankomsten till Sverige fick flyktingarna genomgå följande procedur:

Från uppsamlingslägret, där man sov på sågspån och pappersmadrasser, överfördes flyktingarna till olika läger för sanitära undersökningar - läkarundersökning, difteriprov och skärmbildsundersökning. De som befanns ha difteribaciller eller TBC isolerades. Därefter följde desinfektion av kläder och det allra värsta - avlusningen. Många upplevde denna procedur som något fasansfullt.

Karantäntiden bakom taggtrådsstängsel under militär bevakning var inledningsvis tre veckor men förlängdes senare till sex veckor.

Flyktingvågen var så omfattande att alla tillgängliga skolbyggnader, gymnastiksalar, församlingshus, pensionat och även privatvillor fick bereda plats för de nödställda. En av de största förläggningarna var baracklägret i Doverstorp i Östergötland med plats för 2 000 estlands-svenskar och ester. En av de minsta var Fiskeby Herrgård nära Norrköping med 30 platser för blivande mödrar och mödrar med nyfödda barn.

Lilla Vingåker tog emot nära 400 baltiska flyktingar, de flesta var ester men här fanns även flyktingar från Lettland och Litauen. De kom med båt från Fårösund till Oxelösund. På kajen väntade lottor med varm mjölk och smörgåsar. Med bussar gick färden vidare till Vingåker för inkvartering, mestadels i frikyrkliga församlingshus. Män och kvinnor skildes åt. Nils Löow, som var kassaförvaltare i Vingåker, kunde berätta att det inrättades ett eget postkontor i lägret. Fick familjerna inte träffas, så kunde de åtminstone brevväxla.

När man talar om svenskar som hjälpte oss under de första svåra åren 1944-45 får man inte glömma den hjälpverksamhet som bedrevs av "Hjälp krigets offer" vid KFUM. Bakom dess humanitära insatser stod en mycket rakryggad man, ingenjör Arvid Norén i Stockholm. Denne balternas trogne vän protesterade mot baltutlämningen 1946 hos Konungen och tågade med en likkista genom Stockholms gator som en dystert, synlig protest.

"Hjälp krigets offer" gav både andligt och lekamligt stöd åt flyktingarna. Genom riksomfattande insamlingar anskaffades ordböcker, biblar, skönlitteratur, musikinstrument, spel och leksaker, idrottsredskap och mycket annat för vidarebefordran till de olika förläggningarna.

För estniska musiker och skådespelare inrättades ett särskilt läger i Neglinge utanför Saltsjöbaden. Efter repetitioner i Neglinge bildades sk underhållningspatruller, som tillsammans med estniska präster reste på turné landet runt. De besökte flyktinglägren, gav konserter och höll musikandakter.

Östergötlands Folkblad skriver den 27 januari 1945 om en musiksoaré: "Soarén blev givande och intressant ur flera synpunkter. Först och främst ställdes man inför tanken på vad dessa flyktingar förlorat - hem, egendom, nästan allt. Samtidigt erfor man en lyftande känsla av

andliga världens oförstörbarhet, då man hörde vad de medverkande estniska konstnärerna kunde prestera." De medverkande var pianisten Olav Roots, sedermera chefsdirigent för den statliga symfoniorkestern i Bogota, Colombia, violinisten Zelia Aumere, tenoren Priit Hallap och skådespelerskan Marje Parikas.

Flyktingarna ville lämna lägret och söka arbete så fort som möjligt för att bli av med "flyktingkomplexet". Arbetstillfällen fanns det gott om - kanske inte så många för intellektuella och välutbildade, dessa placerades i regel som arkivarbetare vid statliga verk och institutioner. Variationerna på arbeten var däremot inte så stora: skogshuggning, tex nära Katrineholm, vägarbeten i Småland, arbeten i torvmossar och i jordbruket.

Riksdagen beslutade att dela ut en omgång nya kläder till var och en - helt gratis! Alla som ville starta en ny tillvaro utanför förläggningen fick låna pengar för att exempelvis kunna köpa billiga möbler. Allt skulle dock betalas tillbaka till sista öret. Tiderna var sådana för alla, både svenskar och flyktingar. Alla måste klara sig på egen hand utan några som helst statliga eller kommunala stödåtgärder.

De baltiska förläggningarna upphörde i regel under 1945. Vissa, tex det stora lägret i Doverstorp i Östergötland, togs genast i bruk för nya kontingenter utblottade människor - judar från tyska koncentrationsläger. Sverige visade återigen sin vilja och förmåga att hjälpa.

Ett varmt tack

Inför detta vårt 50-årsjubileum vill vi framföra vårt tack till de tusentals svenska kvinnor och män som tog emot oss i det trygga Sverige.

Så mycket mänsklig värme och omtanke som mötte balterna har knappast någon annan flyktinggrupp fått uppleva.

Vi tackar Sverige som skänkte oss fristad, rättsskydd och möjligheter till en ny start i livet.

EXCESS POUR HOMME
paco rabanne
PARIS

AFTER SHAVE

XS

Om esterna i Sverige

Sven Alur Reinans

Före andra världskriget fanns det några hundratal ester i Sverige, däribland ett antal unga flickor, anställda som hembiträden. I Stockholm, där flertalet bodde, fanns en estnisk förening, t o m en sångkör under ledning av ambassadör Heinrich Laretei.

Talar man idag om ester i Sverige så menar man dock den stora gruppen som flydde till Sverige 1943-1944. Tillsammans med flyktingar från Lettland och Litauen blev de den första stora invandrargruppen i modern tid. Vid årsskiftet 1944/45 hade ca 25 000 personer kommit hit från Estland. Exakta uppgifter om antalet flyktingar och vilka som kom saknas. Närmare 7000 var emellertid estlandssvenskar. De närmaste åren efter den s k baltutlämningen utvandrade några tusen ester från Sverige till USA och Kanada, men i gengäld kom ett par tusen från Tyskland till Sverige.

Vilka som kom över Östersjön bestämdes i hög grad av de möjligheter man hade att fly. En stor del av de estniska flyktingarna var således fiskare och småbönder från kusttrakterna varifrån det var lättast att ta sig över i båt.

I motsats till vad man allmänt tror liknade den estniska gruppen, ålders- och utbildningsmässigt, i hög grad senare tiders arbetskraftsinvandrare. Även bland esterna dominerade yngre personer, det kom fler män än kvinnor. Jämfört med t ex 1960-talets jugoslaviska invandrare hade esterna i genomsnitt lägre utbildning och flertalet kom från landsbygden. Men i den gruppen ingick även ett par tusen personer med intellektuella yrken, däribland många ledande politiker, vetenskapsmän, författare och konstnärer. Detta fick stor betydelse för gruppens fortsatta liv i Sverige.

Runt om i Sverige inrättades ca 175 flyktingförläggningar för att ta hand om de baltiska flyktingarna. Vistelsen i lägren blev dock kort för de flesta. Vanligtvis kom man ut på arbetsmarknaden redan inom ett par månader efter ankomsten. Flertalet män placerades i arbete i jord- och skogsbruket, många kvinnor fick anställning som hembiträden eller i serviceyrken. De flesta stannade dock endast en kort tid på sin första arbetsplats. Inom ett år hade många sökt sig till någon industri. Stora

estniska kolonier bildades i städer som Norrköping och Borås med textilindustrier, Västerås med ASEA, Eskilstuna och Olofström med mekaniska industrier. Enligt 1950 års folkräkning fanns det ca 75% industriarbetare bland personer födda i Estland.

Livaktigt organisationsliv

Redan i flyktinglägren hade man bildat sångkör, spelat teater och organiserat skolgång för de estniska barnen. Denna verksamhet fortsatte på alla orter där ett större antal ester kom att bosätta sig. Man bildade föreningar, estniska församlingar började arbeta etc. På sammanlagt sex olika platser försökte man organisera estniska folkskolor, i flertalet fall tvingades man dock upphöra med verksamheten inom kort då det svenska samhällets stöd uteblev.

Det estniska organisationsväsendet i Sverige kännetecknas av många olika organisationer som samverkar i ett informellt nätverk. I städer som Uppsala eller Norrköping, där den estniska kolonin tidigare uppgick till ca 500 människor, kunde det finnas ett tiotal organisationer som sysslade med olika saker, de flesta var alltså vanligen med i flera organisationer. Sammanlagt har säkert 400-500 olika estniska organisationer varit verksamma i Sverige, numera (1994) är det förmodligen 100-150 fortfarande kvar. Bland annat blev scoutrörelsen mycket populär bland ester i landsflykt - det fanns avdelningar på alla större bosättningsorter - och var i praktiken den enda organisation för estniska ungdomar i Sverige. År 1958 köptes det första "Estniska huset" i Stockholm. Sedan dess har estniska hus köpts i Göteborg och Lund och de är numera självklara centra för det estniska kulturella och sociala livet. I flera andra städer har estniska föreningar gått ihop och skaffat sig gemensamma lokaler. Centralt hade man redan 1944 bildat Estniska Kommittén i Stockholm, vilken senare följdes av flera organisationer vars verksamhet i princip omfattar hela landet, Estniska Nationalfonden, Estniska Nationalrådet, Estniska Kultursamfundet m.fl. Esternas representation i Sverige (numera Sverigeesternas representation) grundades först 1956 och är ett slags parlament för sverigeesterna, den består av 80 ledamöter som väljs i allmänna val.

Att de estniska organisationerna är så många och förhållandevis

väl fungerande - av olika invandrargrupper är det förmodligen esterna som i förhållande till gruppens storlek har lyckats bäst med att organisera sig - kan tillskrivas det faktum att det bland estniska flyktingar fanns ett stort inslag av personer med erfarenhet från organisationsliv och politisk verksamhet.

En bidragande orsak var säkerligen också synen på nationella minoriteter. I det självständiga Estland var det naturligt att folk kunde ha olika nationalitet. Samhället hade en positiv inställning till dessa grupper. Den estniska lagen om kulturautonomi innebar att nationella minoriteter kunde ha egna kulturförvaltningar som hade hand om minoritetens kulturliv och skolor. De estniska önskemålen att inrätta ett motsvarande system för ester i Sverige mötte ingen förståelse från svensk sida. I en bland ester beryktad ledare i Dagens Nyheter den 1 sept 1945 rekommenderades de ester som inte ville låta sig assimileras i Sverige att utvandra vidare till USA eller något annat land. Det var först långt senare, när valfriheten formulerades som ett mål för den svenska invandrapolitiken, som de estniska strävandena mötte viss förståelse och erkännande från svenska myndigheter.

Skolor och tidningar

Av de estniska skolorna var det endast skolan i Stockholm som lyckades överleva. Till en början arbetade skolan helt utan statsbidrag men fick visst stöd, lokaler och skolmåltider, från Stockholms stad. Det innebar att föräldrarna betalade lärarnas löner själva ända fram till 1954, då skolan fick statsbidrag. År 1960 startades en estnisk skola även i Göteborg. Numera har den estniska skolan i Stockholm ett hundratal elever, medan skolan i Göteborg har upphört.

Redan hösten 1944 startades flera tidningar på estniska. Den största av dessa tidningar började komma ut som en sida med estnisk text i Stockholms-Tidningen. När Stockholms-Tidningen lade ner sina estniska sidor övertog Eskilstuna-Kuriren verksamheten under titeln Eesti Päevaleht - Estniska Dagbladet. År 1970 blev Estniska Dagbladet en självständig tidning som kommer ut två gånger i veckan. Upplagan har de senaste åren varit ca 2800 exemplar. Av andra tidningar på estniska utkommer Teataja regelbundet med ett nummer varannan vecka.

L'Eternelle Beauté de la Main

MAVALA

Vilka är vi nu?

Flertalet flyktingar 1943-1944 var i tjugoårsåldern. Idag är de i sjuttioårsåldern, men utgör fortfarande den dominerande gruppen i många sammanhang. År 1945 fanns det inget underlag för pensionärsföreningar, men idag har dessa blivit de mest aktiva. Knappt hälften av de personer som flydde från Estland till Sverige fick uppleva Estlands nya självständighet, medan drygt hälften hade avlidit innan. Till de ursprungliga flyktingarna kommer deras i Sverige födda barn och barnbarn. Sammanlagt omfattar gruppen ett stort antal människor, förmodligen 45-50 tusen personer. Flertalet estländare i Sverige har dock även en svensk förälder. Av de yngre esterna i Sverige är det endast några procent som är gifta med en est. Familjens språk är i flertalet fall svenska och barnen lär sig ingen estniska eller har alltför dåliga kunskaper i språket för att använda det utanför familjen. Antalet i Sverige födda yngre personer, som kan estniska och använder det i sitt dagliga liv, har blivit lågt samtidigt som antalet svenskar med estnisk härstamning har blivit mycket högt.

Den estniska gruppen har förändrats på flera sätt. Av de ursprungliga flyktingarna hade många en låg utbildning. Deras barn som följde med på flykten eller som har fötts i Sverige, har i mycket hög grad utnyttjat de möjligheter som det svenska skolväsendet ger. Detta återspeglas i deras yrkesval. Medan de estniska pensionärerna huvudsakligen var industriarbetare under sin aktiva tid, är antalet arbetare bland yngre ester mycket låg, långt under genomsnittet för hela befolkningen. Betydande andelar har däremot yrken som förutsätter en högre utbildning. Den estniska gruppen i Sverige visar således en stark uppåtriktad social rörlighet. Samtidigt har många yngre flyttat ifrån industristäderna. De stora estniska kolonierna i svenska industristäder på 1960-talet har alltså minskat betydligt och allt fler ester har samlats i Stockholm och i andra storstadsområden.

En ny identitet

Esterna i Sverige har genomgått en intressant utveckling inte bara kulturellt och demografiskt utan också med hänsyn till hur gruppen har uppfattat sig själv.

De flesta som flydde till Sverige trodde att de skulle kunna återvända

inom några månader eller år. Även när man försökte starta estniska skolor, gav ut tidningar och böcker på estniska, upplevdes den kulturella verksamheten och gruppens sociala liv inte som viktiga eller som ett mål. Det självklara målet var att kämpa för Estlands frihet och förklara för världen vilken orätt som drabbat Estland. Det var först på 1960-talet, när man plötsligt upptäckte att det inte var en självklarhet för yngre ester att identifiera sig som sådana, som gruppens egenvärde började formuleras. Den politiska kampen för Estlands självständighet fanns ju med hela tiden, men esternas ställning i Sverige, deras behov och möjligheter att fortleva som en minoritet blev centrala frågeställningar.

I takt med att frigörelsekampen i Estland fortskred ökade naturligtvis intresset för Estland bland ester och estättlingar i Sverige. Från att ha varit en flyktinggrupp blev esterna en minoritet och håller nu möjligen på att få en ny identitet - som u t l a n d s e s t e r.

EDUARD WIIRALT 1898 - 1954. *Vaisalluokta. Torrnål 1946.*
Konstnären var bosatt i Sverige åren 1945 och 1946.

Vitalitet och bredd - den estniska kulturen i exil

Arvo Mägi

"I exil har vi skapat något som inte är svensk kultur, och som ej heller liknar kulturen i hemlandet." Detta sade en ung studentska av estnisk börd på Estlands nationaldag i Stockholm i februari 1994. Hon hade rätt. Vi har skapat något genuint. Vi har skapat en exilkultur.

Hur ser exilkulturen ut ur vår synpunkt? Man kan fråga sig vad som hade hänt med våra kulturpersonligheter, ifall de hade stannat kvar i Estland. Skulle man ha skonat dem? Skulle de unga kunna utvecklas fritt? Det räcker med ett exempel.

Under den tyska ockupationen 1942 utgavs i Estland en diktsamling av poeten Marie Under, sedan 1944 bosatt i Sverige. Både samlingens redaktör och korrekturläsare dömdes av sovjetregimen till fyra respektive fem års fängelse. Vad skulle ha hänt med henne själv? Flera estniska exildiktare hade i hemlandet stämplats som "folkfiender". Journalister som stannade kvar, fick tvärsäkert räkna med deportation till Sibirien.

Hur skulle det ha gått för våra kompositörer och konstnärer? Vi känner till en rad musiker som enl. hemlandets språkbruk "fördes bort". Konstnärer var tvungna att måla politiska motiv. Andra, t ex Adolf Vabbe, en av grundarna av den moderna estniska konsten, drabbades av utställningsförbud. Utomlands fick våra diktare och författare skapa fritt. Enbart detta faktum kan räknas som en av exilens stora förtjänster.

Vårt kulturskapande har präglats av stora brister. Vi har saknat både professionell teater och symfoniorkester. Inte heller har det funnits kontinuitet i den estniskspråkiga högskole- eller gymnasieutbildningen. Ungdomar som språkmässigt vill höja sig över vardagsnivån, uppnår sitt mål genom mödosamt arbete. Skolor, kompletteringsskolor och hemspråksundervisning har gett många barn baskunskaper. Sommarkurser, sk "skogsuniversitet" i flera världsdelar, scoutrörelsen och akademiska föreningar har dock förtjänstfullt bidragit till att hålla det estniska språket levande.

I viss mån kan till exilkulturen även räknas våra världsomfattande festivaler, benämnda ESTO (1972 och 1984 i Toronto, 1976 i Baltimore, 1980 i Stockholm, 1988 i Melbourne, 1992 i New York) och lokalbetonade kulturdagar, i Sverige kallade Estival. I dessa festivaler har det av flera komponenter uppstått värdefulla kulturyttringar som tillsammans skapat en självständig ny kulturform med sång och musik, teater och utställningar. De yngre generationerna har odlat den traditionella folkmusiken och folkdansen. Den estniska damgymnastiken har nått internationellt rykte genom ledarna Ernst Idla och Leida Leesment (Malmöflickorna).

Låt oss nu betrakta det konstnärliga nyskapandet. Skapandets bredd och rika skörd tillåter mig endast att teckna dess konturer och nämna några viktigare företeelser.

Musiken

Eduard Tubin komponerade över hälften av sina verk i landsflykt. Som bevis för deras höga standard kan anföras att han bland svenskar har kallats en "svensk tonsättare". Arvo Pärts verk blev kända sedan han lämnat hemlandet. Dirigenten Neeme Järvi tilläts själv välja sin repertoar först i utlandet. Han har på ett utomordentligt sätt presenterat de båda kompositörernas verk; detsamma gäller pianisten Käbi Laretei.

Flera lovande yngre tonsättare har vuxit upp i exil, t ex Kaljo Raid.

Av konstarterna tycks just den estniska musiken vara den som vunnit mest framgång, oavsett om den är framförd av interpret i Estland eller i exil. Esterna kallas "det sjungande folket", därtill har säkert den "sjungande revolutionen" i hemlandet bidragit.

Bildkonsten

Vi vet att konstnärerna i hemlandet under årtionden var isolerade från västvärlden. Socialrealismens brunröda sås suddade ut varje spår av stilistisk individualism - bildkonstens utveckling skedde utanför järnridån. Försök till förnyelse gjordes trevande och mycket försiktigt, i smyg.

En rad estniska konstnärer som i hemlandet hade nått kulmen av sitt skapande kunde fortsätta i landsflykten, i nära kontakt med internationella riktningar. I deras verk förenar sig hemlandets konsttraditioner med moderna strömningar omkring oss. Några betydande namn kan nämnas: skulptören Ernst Jõesaar, den internationellt kände geniale grafikern och tecknaren Eduard Wiiralt, visionären Herman Talvik. Den estniska målarkonstens "grand old man" Eduard Ole (känd från utställningen "Ett oväntat möte" på Liljevalchs 1993) berikade sitt måleri med nya formspråk, Jaan Grünbergs färgklanger fördjupades, Juhan Nõmmiks palett fick större färgrikedom, örebrokonstnären Endel Kõks genomgick en utveckling med flera metamorfoser.

Västkustmålarens Erik Haamers utveckling till en mäktig färgkonstnär och en individuell tecknare med bred tematik skedde nästan helt i landsflykten. Karin Luts utvecklades i Sverige från en målare med raffinerad färgkänsla till en driven klangfull färggrafiker. Olev Mikiver, Malmö, skapade verk av sällsynt färgglädje.

Av yngre förmågor bör nämnas Enno Hallek som en av den svenska bildkonstens markanta personligheter, den populära illustratören av barnböcker Ilon Wikland och koloristen Mart Org.

Det här var några exempel på våra konstnärer och deras vitalitet. De har visat sina verk både här i Sverige och utomlands, nyligen också för första gången på en utställning i hemlandet.

Litteraturen och språkforskningen

Under ett par decennier - från 1945 till slutet av 1960-talet - skrevs och publicerades estniska böcker i huvudsak utanför Estland. Detta gäller såväl antalet titlar som kvaliteten av det utgivna, ett faktum som litteraturhistoriker i hemlandet ofta har konstaterat. Sammanlagt har det kommit ut ca 2600 exilestniska böcker (av dem ca 900 skönlitterära verk), i genomsnitt ca 50 titlar om året.

En stor del av den estniska exillitteraturen har kommit till just i Sverige. 1945 grundades i Vadstena bokförlaget "Orto" som senare flyttade till Kanada, 1951 startade estniska författare ett kooperativt

REKLAMPRODUKTION

Vi hjälper dig att producera
annonser, trycksaker, kataloger,
SP-material, affischer mm.

MODIN SWEDIN

Reklamproduktion

Tel: 08-13 75 01

Fax: 08-13 28 05

Sten Lindgren Grafiska

Allt inom Prepress

Tel: 08-33 75 31

Fax: 08-33 46 32

förlag i Lund som fortfarande ger ut böcker på estniska även om antalet titlar per år har minskat betydligt. Först i slutet av 1980-talet blev dessa verk allmänt tillgängliga i Estland.

Den estniska författarföreningen i utlandet har under 50 år haft ca 70 medlemmar, av vilka närmare hälften har avlidit. 90 skribenter har publicerat sina memoarer som tillsammans bjuder på ett omfattande informationsflöde av kulturhistoriskt värde, numera en guldgruva för forskare och publicister i hemlandet.

Den äldre generationen av våra framstående skalder valde exilen: Gustav Suits, Marie Under, Artur Adson och Henrik Visnapuu. I landsflykten fängslades de av världshändelser och det egna folkets öde, deras diktkonst berikades med nya stildrag och erhöll nya själsliga dimensioner. När det fria ordet kvävdes av stalinismen och poststalinismen i hemlandet, frodades den kämpande dikten i exilen, sammanflätad med individuella ställningstaganden angående människan och världen.

Successivt har yngre diktare vuxit upp: Kalju Lepik, Raimond Kolk, Ivar Grünthal, Ilmar Laaban, Ilona Laaman m fl.

Bilden av den estniska exillitteraturen är färgstark och mångfaceterad. Författare har tävlat sinsemellan i strävan att ge sina verk individuell prägel och originalitet. Viljan att vara en ordkonstnär med egen skarp profil har inte avmattats. Modernare konstgrepp har fulländat stilstrukturen.

Några romanförfattare och novellister bör nämnas: Karl Ristikivi, Bernard Kangro, Valev Uibopuu, Arvo Mägi och Helga Nõu.

Märk väl att ingen av dessa författare har kunnat skriva på heltid. Deras dagliga värv har skett i ett annat yrke. Sällan har deras berättarkonst nått över det egna språkets gränser. Antalet översatta verk är beklagligt litet.

Till sist bör en ytterst naturlig företeelse påpekas: den yngre generationen av estniska författare (Maarja Talgre, Jan Kauri, Enel Melberg, Käbi Laretei) formulerar sig redan på språket som används i deras nya hemland.

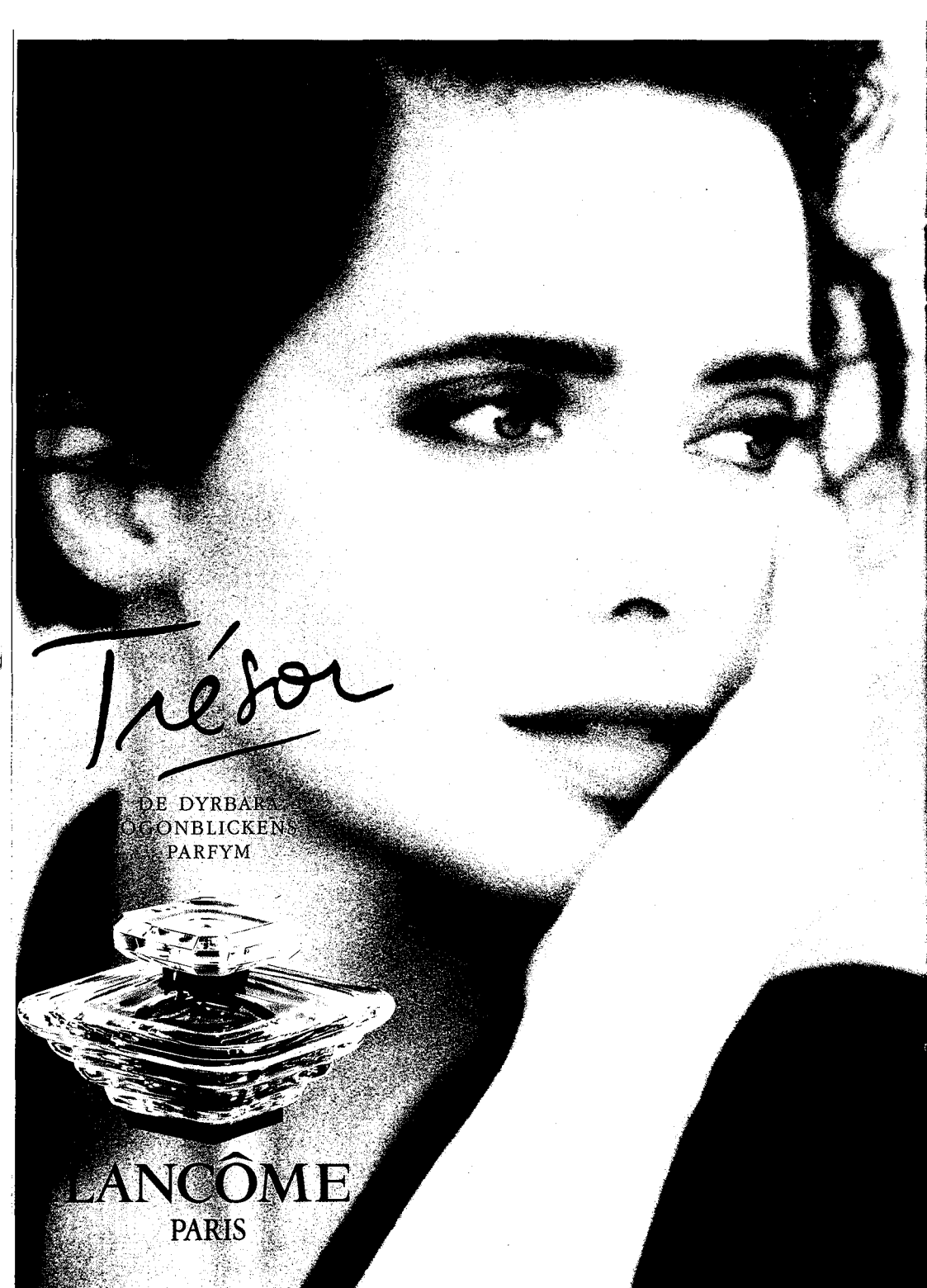
Av kulturella tidskrifter bör nämnas den år 1950 grundade litterära kvartalstidskriften Tulimuld i Lund och den mera sporadiskt utkomna Mana.

Inom språk- och litteraturvetenskapens område bör några forskargärningar av monumentala mått nämnas:

- Estnisk ordbok med rikhaltigt dialektaliskt material (4 band) av Andrus Saareste, Uppsala,
- Etymologisk ordbok (3 band) av Julius Mägiste, Lund,
- Estnisk folktro (3 band, på tyska) av Oskar Loorits, Uppsala,
- Estnisk-engelsk ordbok (1180 s) av Paul F. Saagpakk, Yale.

Ett tiotal författare har publicerat sina litteraturhistoriska forskningar och essäer, bl a Gustav Suits, Ants Oras, Bernard Kangro, Felix Oinas och Herbert Salu. Vetenskapsmän och forskare av estnisk härkomst tjänstgör som lärare vid universiteten världen över.

Jag vågar påstå att den lilla folkgruppen som flydde undan den röda terrorn dels har varit bärare av estniska kulturtraditioner, dels vidareutvecklat dessa traditioner inom musiken, konsten, litteraturen och vitterheten i samklang med det västerländska tänkandet och samtidens europeiska konststrukturer. Därmed har vi uppnått det mål som författarföreningen Det unga Estland (Noor-Eesti) satte i seklets början. Vi är estländare och samtidigt européer.

Tre sor

DE DYRBARA
ÖGONBLICKENS
PARFYM

LANCÔME
PARIS

En lycklig syntes

Leelo Pukk

Du är blond och blåögd och talar perfekt svenska. Hur kan du påstå att du inte är svensk? Detta uttalande och flera liknande har jag hört många gånger under mitt liv. Redan som liten fann jag ett för en del chockerande svar: "Jag är gjord i Estland - made in Estonia." Nu är det egentligen inte heller någon förklaring då man inte föds med nationalitet utan till den.

Jag föddes på våren 1945 i Eskilstuna dit mina föräldrar kommit strax före julen 1944. De var först på flyktingläger vid Gävle och i Mölndal, men när min mor fick arbete som sjukgymnast i Eskilstuna flyttade mina föräldrar dit. Min far som var jurist fick arbete något senare och arbetade hela sitt liv under 48 år vid samma företag som kamrer och VD. Den första tiden, då vi bodde i ett rum och delade kök med andra flyktingar, har jag inga minnen av. Jag har sett byrålådan som var min första säng och vet att två arbetslösa estniska farbröder var de som passade mig de första månaderna av mitt liv. På den tiden kunde ju inte min mor vara barnledig som extraanställd.

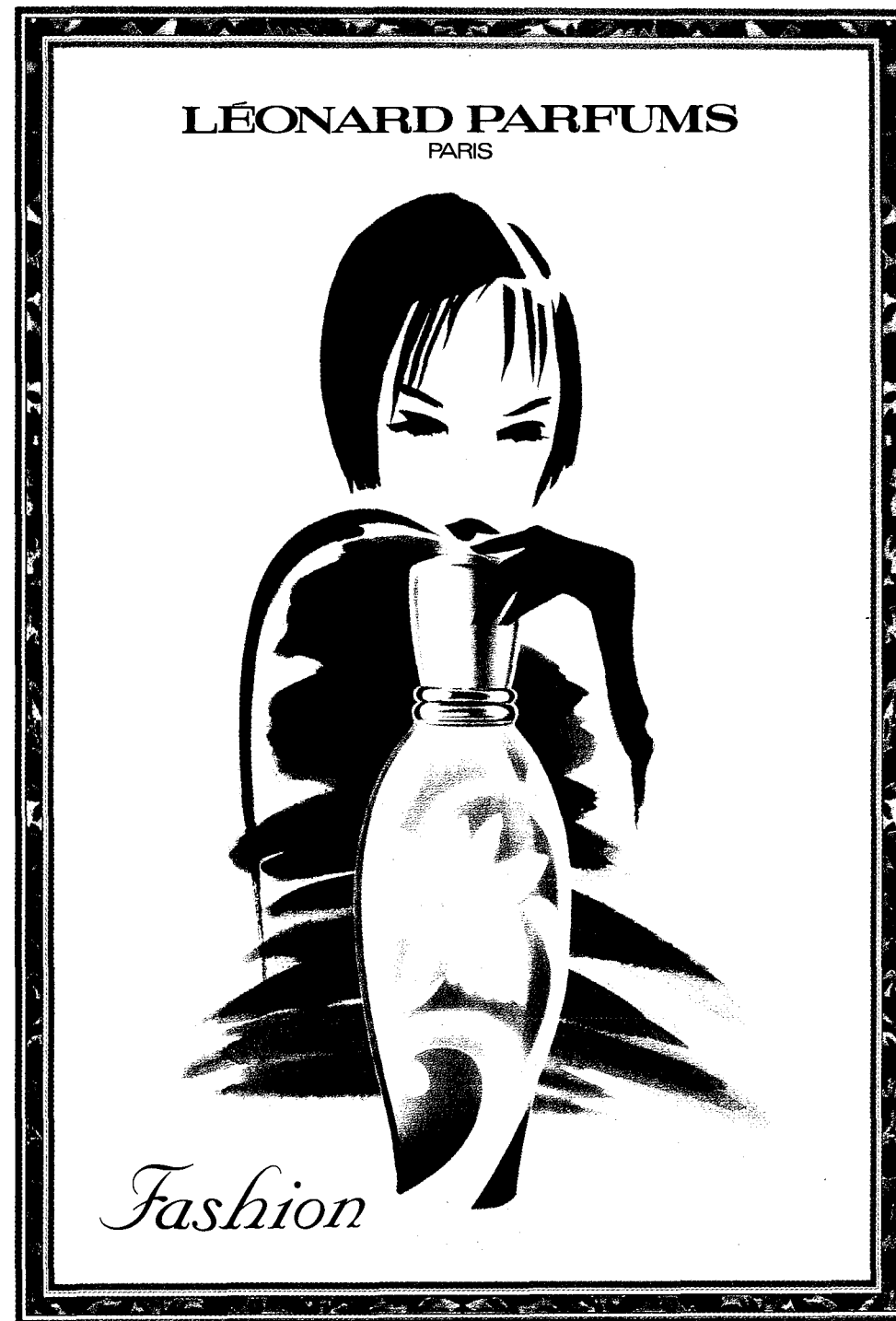
Mina föräldrar, min gudmor och min barnsköterska (också estnisk flykting) blev de fyra som gav mig min nationalitet. Jag uppfostrades till est med alla de känslor av rysshät och alla de oförrätter som begåtts mot vår familj och alla de andra esterna. Farfar, morfar och farbror skjutna i Sibirien. Farmor, mormor och moster deporterade. Det var en del att bära på och berätta för de svenska skolkompisarna. Samtidigt som det kändes märkvärdigt att berätta om sådana livsöden så hamnade jag i en speciell position. Lite konstig var jag nog i mina svenska kamraters ögon. Trots allt var min barndom lycklig, jag hade mina trygga vuxna och materiellt sett har jag aldrig märkt att vi skulle ha saknat något. Jo, när mina kompisar hade födelsedagar eller det var jul, tyckte jag nog det var orättvist att de hade så många släktingar.

Vi levde i en estnisk gemenskap i Eskilstuna, men min familj fick också kontakt med svenskar inte minst genom sitt idrottsintresse. Varje år stod vi barn på scen till nationaldagen, mors dag mm och deklamerade och sjöng fosterländska dikter och sånger av estniska skaldar som Härma, Under, Koidula och Visnapuu.

Till vardags gick jag i svensk skola. När jag började skolan vid sex års ålder kunde jag svenska. Den hade jag lärt mig vid lek ute och i lekskolan. Några ord uttalade jag fel men det rättades till under första skolåret. Även mina föräldrar lärde sig svenska snabbt. Det skedde på egen hand utan några lektioner främst genom att läsa svenska tidningar och böcker. De fick ju även praktik på sina arbeten. Personligen har jag inte upplevt någon invandrarfientlighet mer än några få "djävla utlänning" som några pojkar som bodde i samma hus lärt sig att säga. Det förekom dock en del rädsla för utlänningar och avundsjuka mot de arbetsamma esterna. Men visst kände man sig annorlunda inte minst till stora helger när lärarna talade om svenska traditioner. Varför julskinka och gröt när det skulle vara "verivorst" (blodkorv) och surkål på julafton? Lutfisk åt jag för första gången som vuxen - det blev bara den gången.

Jag var med i estniska scouterna, där min mor var ledare, och under skolloven var vi ofta på estniska scoutläger. Dessa läger gav också en möjlighet att resa. 1964 var jag i Canada på estnisk scoutläger. Flera läger för scoutkåren i Eskilstuna och från närliggande städer hölls på det sommarställe som mina föräldrar köpte 1952. Som de flesta ester i Sverige arbetade mina föräldrar hårt och kunde skaffa sig en del av den materiella standard man lämnat i Estland. För de flesta ester gick det mycket bra i Sverige. Vi barn fick tidigt veta att en lång utbildningsväg var det enda rätta. Självklart akademiker, helst läkare, civilingenjör eller något annat internationellt gångbart yrke skulle man skaffa sig. Det var också ovanligt många av oss estniska flyktingbarn som tog akademisk examen. Idag arbetar många estniska 40- och 50-talister inom olika företag och förvaltningar. De är nog den viktigaste förklaringen till många svenska engagemang i dagens Estland. Det finns ett nätverk i Sverige där den enda sammanhållande faktorn är estnisk bakgrund. För Sverige kostade den estniska flyktinginvandringen nästan ingenting jämfört med dagens utbyggda flyktingmottagande, men jag vågar påstå att den estniska flyktinggruppen har tillfört mycket positivt till svenskt samhälls- och arbetsliv.

Under min tonårstid var det estniska arvet tidvis till besvär och vi var många som mer eller mindre försökte frigöra oss från det. Det resulter-

rade i att många ungdomar började tala enbart svenska, gifte sig med svenskar och förlorade kontakten med det estniska. Under de senaste åren har dock många fått ett förnyat intresse för sina estniska rötter inte minst på grund av Estlands nyvunna frihet och det intresse som svensk massmedia visat för Baltikum. En del av oss 40-talister med estnisk härkomst gifte oss med andra ester. För våra barn som lärt sig estniska har vi haft läger på somrarna, estnisk skola eller hemspråksundervisning och flera aktiviteter. Idag finns en mycket stor grupp ungdomar med estniska rötter i Sverige som deltar i olika ungdomsaktiviteter samt åker till Estland tillsammans. I och med möjligheten att åka till Estland har intresset för att kunna och tala estniska ökat avsevärt.

Den nationalkänslan som min generation fick har vi mer eller mindre överfört till våra barn. På 80-talet skanderade vi "Sovjet ut ur Baltikum" utanför sovjetiska ambassaden tillsammans med våra barn. Min idag 6-åriga dotter kunde den ramsan som sin första hela mening när hon var drygt ett år gammal. Otaliga är de brev och protester som de estniska organisationerna skrivit genom åren. Ester i hela världen har tillsammans återupprättat sitt land.

Det är dock en klugen känsla för vad som är ens land hos många av oss som är födda i Sverige. Mina föräldrars generation är ester som bor i Sverige. För min och mina barns generationer är det inte lika självklart - vi är ester och svenskar. Sverige är mitt fosterland. Estland är mitt fosterland. Båda meningarna känns lika självklara att säga. För Estland har jag fått kämpa och pröva mitt engagemang. För Sverige skulle jag självklart göra detsamma om det gäller. Tanken att behöva välja sida mellan Sverige och Estland är svår att tänka. På idrottstävlingar är jag tveklöst est men i allvarigare sammanhang hoppas jag slippa välja. Denna klugenhet är till vardags inget problem. Nationell identitet hör ju inte till vardagsspörsmålen. Men problemet finns där och finns säkert hos alla som vuxit upp i två kulturer. Vart hör jag egentligen? Mitt i Östersjön?

Vi var många som kämpade för Estlands frihet och fick den som belöning för mödorna. Eller fick vi den inte?

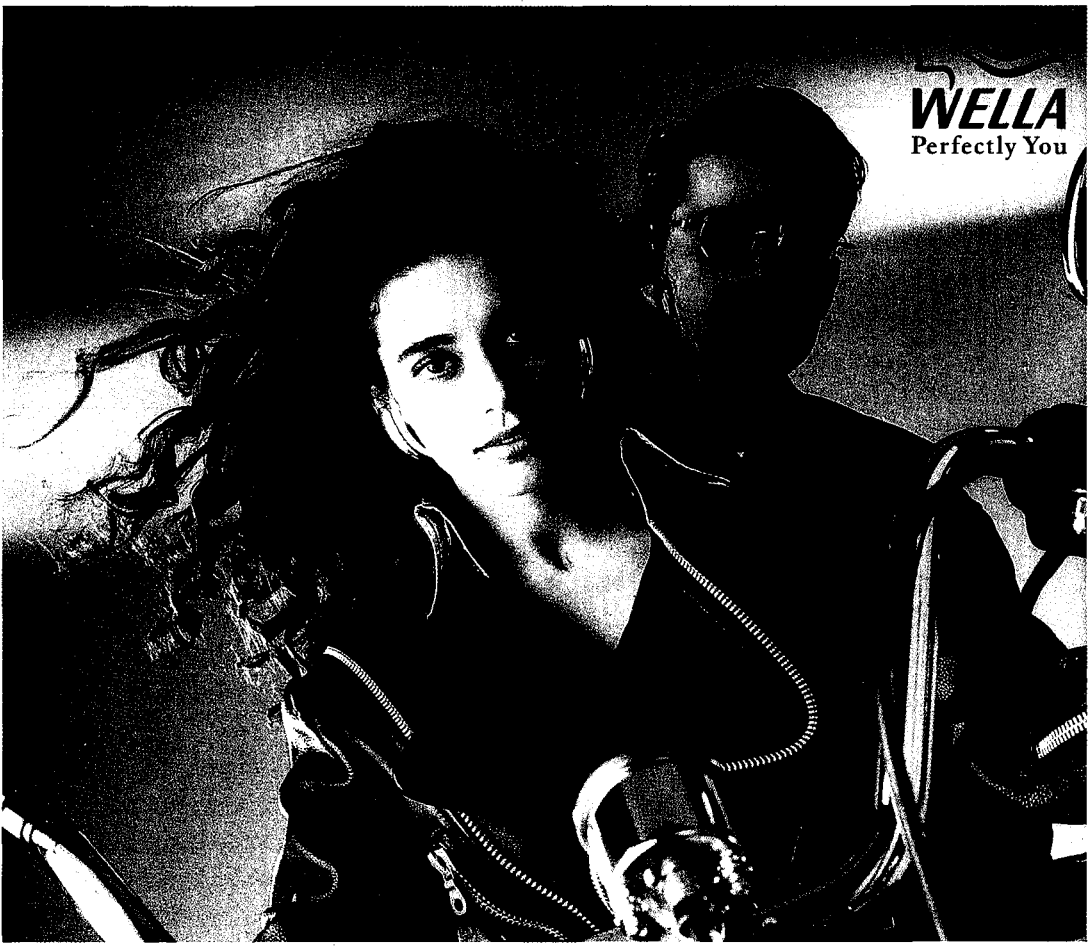
Ett identitetsproblem uppstår för ester födda i Sverige vid kontakter med och i dagens Estland. Det Estland som vi uppfostrades till och vars frihet vi kämpat för finns inte. Ca 50 års kommuniststyre har satt sina

spår. Nu har jag varit i Estland ett 15-tal gånger och känner inget speciellt vid ankomsten dit. Jag minns dock de floder jag grät 1991 då jag för första gången såg Tallinns profil från båten och då jag gick mina första steg på estnisk mark. Det har varit fantastiskt att praktiskt få använda språket inte minst för våra barn. Vi har rest igenom den inlärda kartan plats för plats. Vi har med egna ögon sett alla de platser som våra släktingar och vänner talat om. Det finns mycket vackert i Estland. Samtidigt finns det tyvärr massor av problem i landet av ekonomisk, etnisk och ekologisk art. Homo sovjeticus har utvecklats även bland ester födda i Estland. Med nyktra svenska ögon sett är man skrämmande efter vad gäller jämlikhet, jämställdhet, tolerans mot dem som är annorlunda, etc. Handikappade, fångar, mörkhyade m fl har man fördomar om. Fördomar som man i Sverige och övriga västvärlden sedan länge har diskuterat och i viss mån bemästrat. I kvinnofrågor har man en svensk 50-talssyn. Det kan vara mycket jobbigt ibland.

Det land jag uppfostrades till och har kämpat för finns inte - inte än i alla fall. Många kanske skulle sätta punkt här. Estland blir ett billigt land att åka på semester till.

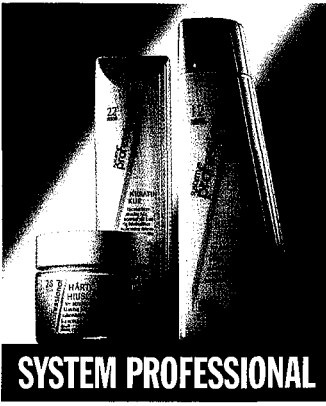
Men den känsla för Estland, som jag fått med mig sedan jag var barn, är starkare än så. Vi måste fortsätta att arbeta för att Estland en gång skall bli en modern variant av det europeiska land våra föräldrar tvingades fly ifrån. Bara med vårt stöd och våra insatser (nu talar jag som svensk) kan utvecklingen i Baltikum påskyndas och de tre länderna stärkas, inte minst ekonomiskt, så att de orkar stå oberoende mot Zhirinovskij och andra hot. Att verka för ett fritt Estland känns som min plikt både som est och svensk.

Idag, när jag är närmare 50 år gammal, känns min klugna identitet trots allt som en lycklig syntes.

WELLA
Perfectly You

TA MED DIG FRISÖREN HEM.

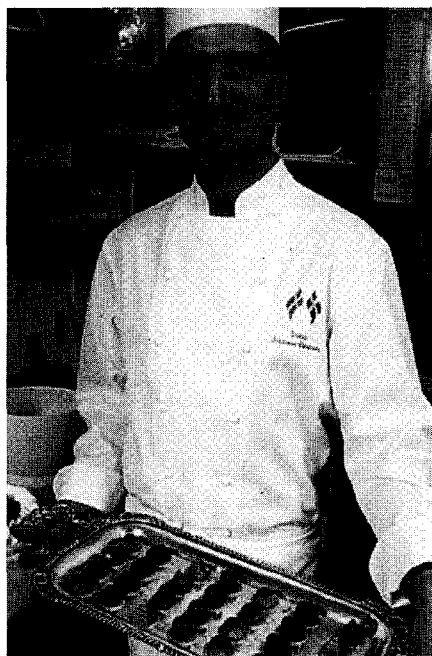
SYSTEM PROFESSIONAL

Du vet själv vad håret betyder för ditt utseende. Unna dig samma professionella produkter hemma som din frisör använder på salongen. Fråga bara efter System Professional från Wella. Din frisör hjälper dig att välja de produkter som passar just ditt hår.

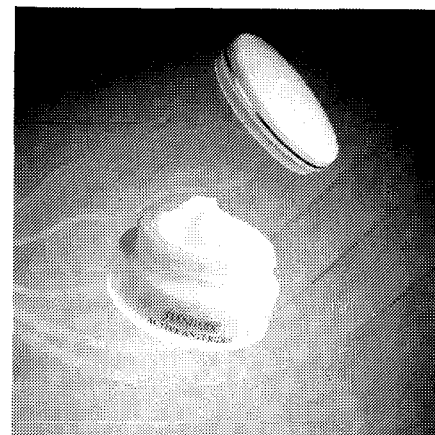
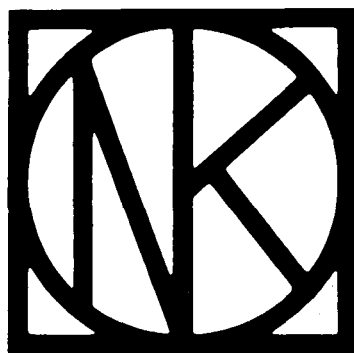
Och ditt frisörbesök syns längre. **Finns endast hos din frisör**

Mer att läsa

- De första båtflyktingarna - en antologi om balterna i Sverige. SIV-pocket Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter. Stockholm 1988*
- Estländare i Sverige. Historia, språk, kultur. Uppsala Multiethnic Papers 12. Uppsala 1988*
- Fyrtio år i Sverige. Estniska Kommittén - Esternas riksförbund 1944-1984. Stockholm 1984*
- Nybyggare i folkhemmet. Invandrarminnen från norra Södermanland, samlade och utgivna av Bror-Erik Ohlsson och Ingrid Kuldvere-Ungerson. 1991*
- 50 år i Sverige. Vägen till det mångkulturella samhället. Nordiska museet: Utställningskatalog 1993*
- Carlgren, Wilhelm M. Sverige och Baltikum. Från mellankrigstid till efterkrigstid. En översikt. Stockholm 1993*
- Kangro, Bernard. Den estniska boken i den fria världen. Stockholm 1966*
- Kangro, Bernard. Estland i Sverige. Översikt i ord och bild. Lund 1976*
- Körnas L., Wikander S., Såthe M. Estländare 40-talets båtflyktingar. Göteborgs universitet, Svenska som främmande språk, 1985*
- Raag V., Raag R. Över stormande hav. Estländskt liv och leverne i Kumla 1944-1991. Örebro 1992*
- Rosen, Kristina. Estlandssvenskarna som kom till Roslagen. 1992*
- Svanberg I., Tydén M. Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria. 1992*

På NK
Bageri & Konditori
i Stockholm
finns det att köpa
prisbelönta bak-
verk av yttersta
kvalitet och på
NK Choklad
underbart goda
NK Praliner
i stort urval.

L'ORÉAL
PLÉNITUDE

Minskar rynkorna synbart.
Fördröjer uppkomsten av nya.

Sponsorer:

Cosmétique France AB

Dagens Industri

H. Eneqvist & Co AB

Estline AB

Estniska Nationalfonden

Swedin Reklam

France Beauté AB

Intercosmetic AB

NK Bageri & Konditori

J. Nordström HAB

Skansen

Stockholms Stadsteater

SwedeCorp

Svenska Institutet

Alf Sörensen AB

Warner Lambert

Åhléns AB

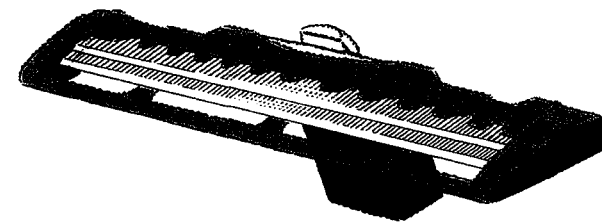
GRÄNSLÖSA AFFÄRSNYHETER!

**Dagens
industri**

6 d/vecka i Sverige
Telefon: 08-723 06 70

**ärri
pävi**

3 d/vecka i Estland
Telefon: 02-499454

ENGÅNGSHYVELN MED UTBYTBARA BLAD. DU ANVÄNDER 55% MINDRE PLAST!

Engångshyvlar i all ära, men lite av miljöbovar har de varit. För att skona miljön använder vi 55% mindre plast i våra hyvlar. I praktiken innebär det att varje Schick ECO förpackning innehåller tio rakblad och två återanvändningsbara skaft. Det ger en idealisk kombination av bekvämlighet och respekt för naturen.

Vi har inte gjort avkall på rak-kvalitén. Dubbla mikroblad ger en hudnära rakning med hög rakkomfort. Rakbladen är utrustade med en unik bladrensare för att göra rengöringen enkel både under och efter rakningen. Skaften är ergonomiskt utformade och ligger alltid perfekt i handen.

Schick ECO – välrakad med respekt för naturen.

**FINNS JUST NU
PÅ ÅHLÉNS.**

Datum/Tid: 1991-08-27 16:39
MeriteInr: 082708411

SJE493 ZYB199 YAC580
SWSX CO FRXX 083
PARIS TELEXE DE STJEANDEBRAYE 83/80 27 1639

Sida: 1
147575/0935

T
E
L
E
F
A
X

T
E
L

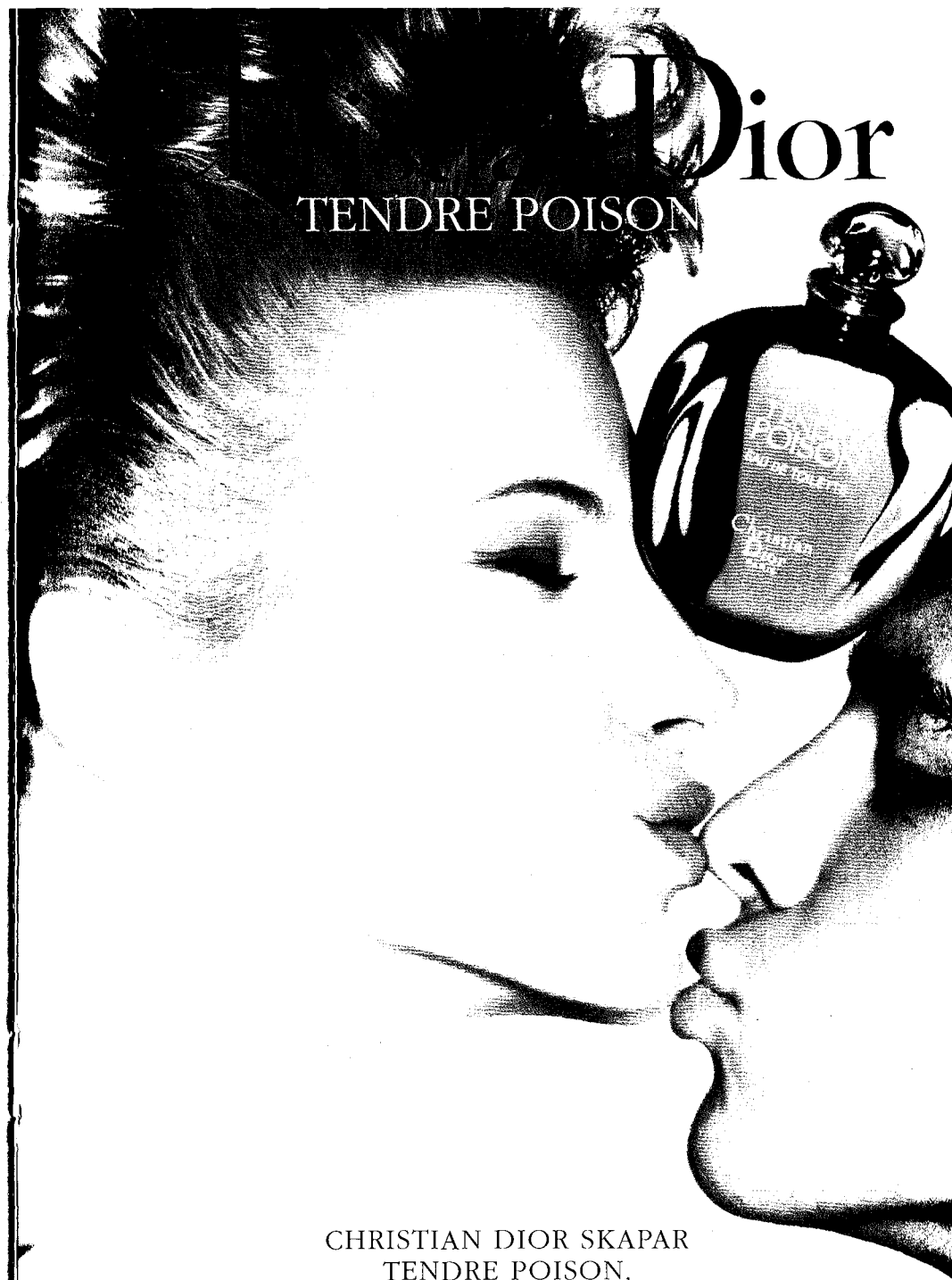
DEAR KARIN
USELESS TO SAY I THINK I HAVE BEEN TOTALLY ENTUSIASTHIC TO SEE
THINGS
AS THEY HAPPENED IN THE BALTIC AREA STOP I AM EXTREMELY PLEASED TO
SEE YOUR COUNTRY WILL FINALLY GET INDEPENDANCE AGAIN AND I WOULD
LIKE
TO EXPRESS HERE AS WELL ALL MY SINCERE THOUGHTS STOP I HAVE BEEN
WITH
YOU AT THE OCCASION OF THIS UNIC EVENT STOP VERY WARMEST REGARDS
STOP

JACQUES A GREEP PARFUMS CHRISTIAN DIOR

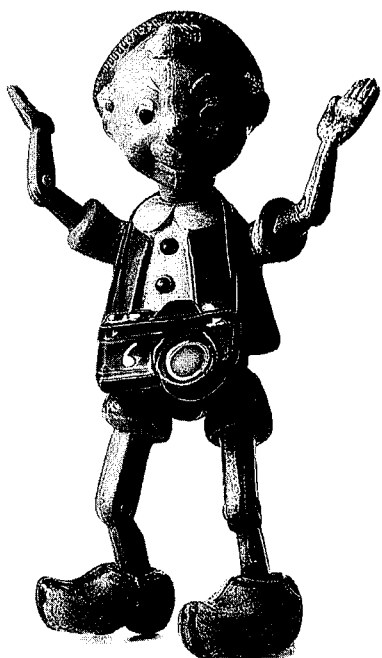
STÖD TILL
NÄRINGSLIVSUTVECKLING
I ESTLAND

LUNTMAKARGATAN 46 BOX 3144, 103 62 STOCKHOLM
TEL: 08-677 66 00 Fax: 08-24 92 90

CHRISTIAN DIOR SKAPAR
TENDRE POISON,
EN NY MJUK DOFT AV BLOMMOR.

*-Välkommen till
Stockholm.*

*-Välkommen
till Tallinn.*

Vilken spännande tid vi lever i!

Ester besöker Stockholm.

*Svenskar besöker Tallinn, som snabbt
blivit ett mera intressant resmål än
Finlandskryssningarna bjuder. Det var
otänkbart för bara några år sedan.*

*Kryssningarna mellan Stockholm och
Tallinn är i full gång. Trivsamma*

resor väntar på dig.

*Boka på resebyrån eller ring
08-667 00 01. Välkommen ombord!*

Navigare necesse EstLine.

ESTLINE